

Oponentský posudok na vymenúvacie konanie doc. Mgr. Martina Ološtiaka, PhD., za profesora

Hoci doc. Martin Ološtiak patrí k mladšej strednej generácii jazykovedcov na Slovensku, svojim výkonom a výsledkami svojej vedecko-výskumnej práce už patrí medzi výrazné osobnosti slovenskej lingvistiky. Už len pohľad na samotný sumár požiadaviek na vymenúvacie konanie presvedčivo dokazuje, že doc. Ološtiak vrchovato plní tieto kritériá a prekračuje všetky latky. Podstatné však je, že za týmito kvantitatívnymi údajmi stojí kvalita. Doc. Ološtiak je odchovancom prešovskej slovakistiky, a hlavne dôstojným pokračovateľom prešovskej lingvistickej školy, za ktorou stoja významné osobnosti, ako J. Furdík, J. Sabol, M. Sokolová, D. Slančová, J. Nižníková a iní, vďaka ktorým má prešovská slovakistika dominantné postavenie v slovenskej jazykovede. Výrazná je aj jeho pedagogická a organizačná aktivita. K dôležitým vlastnostiam doc. Ološtiaka patrí aj jeho schopnosť úspešne viesť vedecko-výskumné riešiteľské tímy.

Doc. Ološtiak nepatrí k jazykovedcom s úzko orientovaným výskumným záberom. Jeho vedecké záujmy sa týkajú výskumu slovnej zásoby, morfematiky, morfológie, derivatológie, onomastiky a tiež kontaktovej a kontrastívnej lingvistiky.

Do výskumu morfematiky prispel významne ako spoluautor unikátneho Slovníka koreňových morfém a Retrográdneho slovníka. Tu treba vyzdvihnúť najmä fakt, že tieto diela vznikli na základe empirickej analýzy rozsiahlych dát pomocou moderných kvantitatívnych metód.

Do problematiky slovotvorby a zároveň aj onomastiky prispel doc. Ološtiak najmä výskumom veľmi živej a dynamickej oblasti preberania, adaptácie výslovnosti a skloňovania antroponým z angličtiny.

Najvýraznejší metodologický prínos doc. Ološtiaka je v oblasti teórie motivácie, kde koncepčne nadväzuje na teóriu lexikálnej motivácie J. Furdíka. Podstatou tejto teórie je idea o celostnosti fungovania slovnej zásoby na pozadí celého komplexu čiastkových typov motivácií nielen na jednotlivých jazykových rovinách, ale aj v oblasti ich komunikačno-pragmatických vlastností. Vo svojich prácach doc. Ološtiak doplnil a tvorivo rozvinul systém motivačných typov.

Teória motivácie môže vychádzať z rôznych konceptov. Popri analogickom koncepte môžeme uvažovať napr. aj o deviačnom, kontrastívnom koncepte ap. Dynamika jazyka sa prejavuje nielen prostredníctvom regulárnych, produktívnych, analogických postupov, ale aj ich porušovaním, teda iregulárne, idiosynkraticky. Je však pravda, že aj narušovanie pravidiel má v každom jazyku svoje „pravidlá“. Aj v idiomatike môžeme potom hovoriť o komplexnej intralingválnej (syntaktickej, sémantickej) a extralingválnej (expresívnej, konotačno-pragmatickej) motivovanosti (a teda nielen v tradičnom zmysle ako o vzťahu medzi materiálnou (lexikálnou) bázou idiómu a jeho jedinečným jazykovým statusom), ide však o sekundárnu, „dodanú“ motiváciu a „súčin“ týchto charakteristík je viazaný vždy na jednotlivinu, je teda idiosynkratický a arbitrárny, môžeme ho identifikovať až spätne. Z nášho pohľadu Furdíkovsko-Ološtiakovská teória motivácie preferuje práve princíp analógie a dáva do pozadia princíp anomálie, hoci ich spolupôsobenie v oblasti dynamiky jazyka je neustále prítomné.

Doc. Ološtiak vstúpil veľmi výrazne a zásadne aj do diskusie o aktuálnej problematike viacslovných pomenovaní. Vyzdvihnúť by som chcel najmä jeho spoločnú (spoluautorka M. Ivanová) monografiu *Kapitoly z lexikológie (Lexikálna syntagmatika a viacslovné pomenovania)* a kolektívnu monografiu *Viacslovné pomenovania v slovenčine*.

Prvá práca, ktorej cieľom je komplexná analýza syntagmatiky jazykových jednotiek, teda ich kombinatoriky v jazykovom systéme a v texte, je koncipovaná ako vysokoškolská učebnica. Treba konštatovať, že v práci ide o mimoriadne komplexný prístup, ktorý doposiaľ v našej jazykovede absentoval. Východiskovým teoreticko-metodologickým konceptom je furdíkovská teória lexikálnej motivácie a ústrednými pojmami sú *kolokácia* a *kolokabilita*. Ide o pojmy, ktoré nemajú v našej lingvistickej tradícii dlhú históriu. Termín kolokácia je do slovenskej lingvistiky importovaný z anglo-americkej literatúry. Ešte v roku 1995 sa vo Frazelogickej terminológii nachádzajú len veľmi skromné definície pojmov kolokácia (typické alebo ustálené slovné spojenie) a kolokabilita (schopnosť slova alebo frazém spájať sa s inými jazykovými jednotkami, daná ich valenciou a kompatibilitou). Oceňujem, že v tejto monografii sú definované mnohé nové termíny z oblasti výskumu kolokácií, nachádzame tam presnejšie terminologické vymedzenie pojmov *kolokačná paradigma* a *kolokačný potenciál*, *kolokačný* (resp. *kookurenčný*) *potenciál*, *kolokačný profil* a iné. Z pohľadu terminológie možno považovať za inováciu aj pojem *syntagméma*. Vychádza sa tu z faktu, že sémantická kongruentnosť jednotiek, ktoré sa v syntagme spájajú, predpokladá prítomnosť aspoň jednej spoločnej sémy. Takéto kolokačne relevantné sémantické komponenty sa nazývajú syntagmémy. Bolo by možno vhodné špecifikovať tento pojem, pretože motivácia termínu pôsobí dojemom kríženia sémantického a syntaktického pohľadu.

Kľúčovým problémom je vymedzenie statusu kolokácií ako jednotiek na rozhraní medzi syntaxou a lexikológiou. Inovatívne v práci je vymedzovanie kolokácií pomocou rôznych lingvistických kritérií, pričom aj tu sa aplikuje a rozvíja Furdíkov pojem syntaktická motivácia pri delimitácii voľného a ustáleného slovného spojenia. Inovativnosť a originalita práce je v koncíznom metodologickom prístupe vychádzajúcom z princípu lexikálnej motivácie, ktorý chápe lexiku ako mnohonásobne štruktúrovaný celok, ovplyvňovaný nielen mnohými okolnosťami jazykového ale i neязыkového charakteru. Takýto pohľad potom dovoľuje prijať Furdíkovu tézu o motivovanosti ako absolútnom jazykovom princípe. Tým sa však nanovo otvára diskusia o chápaní princípov analógie a anomálie v jazyku. Za veľký prínos učebnice považujem aj prezentáciu korpusových nástrojov na analýzu jazykových dát.

V prípade tejto monografie nejde len o významnú vysokoškolskú učebnicu, ktorá má sprostredkovať študentom známe fakty, ale ide o autonómnu monografickú prácu, ktorá prvýkrát podáva problematiku kolokácií veľmi komplexne, novátorsky a prináša nové pohľady na túto problematiku. Táto publikácia podnecuje nanovo prehodnotiť, spresniť a doplniť existujúcu frazeologickú terminológiu, ktorá bola spracovaná pred vyše dvadsiatimi rokmi.

Významný je aj podiel doc. Ološtiaka na kolektívnej monografii *Viacslovné pomenovania v slovenčine*, ktorá vznikla ako výstup vedeckého projektu, ktorého bol zodpovedným riešiteľom. Bol nielen editorom diela ale aj spoluautorom kapitol o *Výskume viacslovných pomenovaní v slovanských jazykoch*, *Teoreticko-metodologických, nominačných a typologických otázkach viacslovných pomenovaní* a *Viacslovných pomenovaní a relačnosti syntaktickej motivácie*. Ide o významný vydateľský počin. Významným preto, že monografia je venovaná problematike ustálených slovných spojení, teda téme, ktorá bola síce v slovenskej lingvistike vždy prítomná v gramatike, lexikológii a lexikografii, ale takto koncentrovane, široko a moderne spracovaná problematika ustálených slovných spojení je týmto dielom zachytená prvýkrát. Dôležitosť publikácie spočíva v aktuálnosti témy nielen z pohľadu domácej jazykovedy, ale aj zo širšieho medzinárodného hľadiska. Ako ukazujú aj naše skúsenosti a poznanie súčasného stavu bádania v oblasti ustálených slovných spojení v anglo-americkej, germanistickej a slavistickej literatúre, ide o výskum, ktorý nadobudol v súvislosti s rozvojom nových technológií na spracovanie prirodzeného jazyka úplne iné možnosti a dimenzie.

Veľmi oceňujem, že monografia reflektuje okrem podrobného rozboru v slovakistike aj zasväteným pohľadom aj problematiku ustálených slovných spojení v germánskych, románskych a slovanských jazykoch.

Ťažiskovými teoreticko-metodologickými kapitolami sú práve spoluautorské časti doc. Ološtiaka o nominačných a typologických otázkach viacslovných pomenovaní a o syntaktickej motivácii a lexikálnej syntagmatike. Pomocou rôznych lingvistických kritérií sa tu určujú jazykové vlastnosti voľnej a ustálenej syntagmy (o. i. sa osobitne aplikuje a rozvíja Furdíkov pojem syntaktická motivácia) a voľného a ustáleného slovného spojenia. Inovatívnosť a originalita práce je v koncíznom metodologickom prístupe vychádzajúc z princípu lexikálnej motivácie. Novým posunom na pozadí Furdíkovej 17-člennej motivačnej typológie je pojem *motivačná relačnosť*, ktorý vyjadruje skutočnosti, že jednotlivé typy motivácie prichádzajú vzájomne do rozličných kontaktov. Tie sa prejavujú tromi základnými spôsobmi: kooperáciou, determináciou, inkompatibilitou. Istá absolutizácia princípu motivovanosti je prezentovaná ako protiklad k údajnej absolutizácii princípu arbitrárnosti v štrukturalistickej jazykovede saussureovského typu. Odhliadnuc od provokatívnosti tohto tvrdenia potom treba pri takomto postoji zdôvodniť status anomálnosti v jazyku. Samozrejme, ak by sme prijali tézu, že všetko má svoju príčinu a teda aj arbitrárnosť má nejaké pravidlá a pre náhodný, resp. chaotický zhluk prvkov môžeme „dohľadať motívy“ daného stavu, tak môžeme tézu o motivovanosti ako absolútnom jazykovom princípe doplniť už len o existenciu princípu „anomálnej motivácie“ a model bude úplný.

Ďalší prínos výskumnej práce doc. Ološtiaka a jeho tímu vidím v príspevku do metodologickej diskusie o princípoch vzniku, stavby a fungovania viacslovných pomenovaní. Ide o doplnenie Dolníkových princípov (porov. princíp funkčnej separácie, princíp druhotnosti, princíp tvarovosti, princíp príznakovosti, princíp transpozície, princíp synkretizmu) o princíp slovotvornej a syntaktickej motivácie, pričom novým pohľadom a posunom vo vnímaní celej problematiky je rozlišovanie viacnásobnej a globálnej motivácie.

Ďalším novým prvkom v celkovom koncepte je aj pojem *onomaziologická explicitnosť*, ktorý je základom uvažovania o charaktere tzv. onomaziologických komponentov a tvorí základ nového prístupu k tzv. onomaziologickej klasifikácii slovných spojení. Na základe vzťahov medzi onomaziologickou bázou a onomaziologickým príznakom sa vymedzujú rôzne typy dvoj-, troj- a viackomponentových pomenovaní. Ide o veľmi prehľadnú, koncíznu a ucelenú klasifikáciu.

Do rozsiahlej diskusie o klasifikácii viacslovných pomenovaní prispieva doc. Ološtiak so svojim kolektívom o. i. aj zdôvodneným stanoviskom, že viacslovné pomenovania sa vymedzujú na základe odlišného funkčného určenia (na základe odlišného uplatnenia princípu funkčnej separácie) a nemožno uvažovať o presne stanovených hraniciach, ale skôr o škálovitom usporiadaní s hraničnými zónami. Navyše, pomenovanie sa môže funkčne prehodnotiť, s čím súvisia rôznosmerové prechody medzi funkčnými typmi viacslovných pomenovaní. Zaujímavá je v tejto súvislosti aj diskusia o pojme *lexikalizácia*. Navrhované širšie chápanie tohto pojmu považujeme pre oblasť ustálených slovných spojení za nosnejšie, pretože tým nevnašame umelé hranice do typológie ustálených slovných spojení tzv. neutrálneho (ide o novozavádzaný termín), propriálneho, terminologického a frazeologického typu minimálne už len z toho dôvodu, že tu fungujú analogické jazykové princípy a medzi jednotlivými typmi bežne existujú početné prechody, čo je v práci veľmi jasne preukázané.

Treba súhlasiť s konštatovaním, že delimitácia viacslovných pomenovaní a voľných syntagiem predstavuje jeden z najnáročnejších problémov lingvistického skúmania. Do kľúčovej diskusie o delimitácii voľných a ustálených slovných spojení vnáša monografia istú prehľadnosť a systém v tom zmysle, že sa vymedzujú tzv. obligatórne a fakultatívne kritériá na stanovenie hraníc voľných a ustálených slovných spojení. Treba súhlasiť aj s konštatovaním, že musíme akceptovať škálovanosť lexikalizovanosti a medzi nominačnosťou

(lexikalizovanosťou) a aktualizovanosťou (nelexikalizovanosťou) neexistuje pevná hranica, preto treba operovať s pojmom *kolokačné kontinuum*.

Doc. Ološtiak má veľký podiel aj na definovaní a uštalovaní lingvistickej terminológie. Štandardne používané termíny *kolokabilita*, *kompatibilita*, *kolokácia* a *koligácia* sú doplnené o termíny, ktoré sa v doterajších slovakistických prácach o kolokáciách bežne nevyskytovali. Ide najmä o pojmy *kolokačné determinanty*, *kolokačné paradigma*, *kolokačná potencia* a i.

Na záver konštatujem, že doc. Mgr. Martin Ološtiak, PhD., spĺňa všetky kritériá a odporúčam, aby menovanému doc. Mgr. Martinovi Ološtiakovi, PhD. bol po úspešnom inauguračnom konaní, po splnení všetkých vysokoškolskou legislatívou predpísaných podmienok, udelený akademický titul profesor v študijnom odbore 2.1.27 slovenský jazyk a literatúra.

V Bratislave, 24. 9. 2017

prof. Peter Ďurčo, CSc.